

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoric Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 06.12.2021

Kabul Tarihi – Accepted: 27.12.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şeren, G. Y. & Geyik, O. (2021). Türkiye’de sosyal koruma harcamaları: 2000’li yıllardan günümüze gelişim ve değişim temelinde genel durum. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 211-234.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1032952>

TÜRKİYE’DE SOSYAL KORUMA HARCAMALARI: 2000’Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE GELİŞİM VE DEĞİŞİM TEMELİNDE GENEL DURUM

Gamze Yıldız ŞEREN¹

Osman GEYİK²

ÖZET

Çalışmada 2000-2019 yılı arasında sosyal koruma harcamalarının seyri Türkiye özelinde incelenmiştir. Bu kapsamda veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) elde edilmiştir. Çalışmanın 2000 yılını esas başlangıç yılı olarak almasının sebebi sosyal koruma harcamaları ile ilgili istatistiklere TÜİK üzerinden 2000 yılı sonrasında erişimin sağlanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Burada elde edilen verilerden oluşturulmuş grafiklerle 19 yıllık bir dönem için Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının seyrini ve gelişimini incelemek çalışmanın ana gayesidir. Buna göre Türkiye’de sosyal harcamalar yıllar içerisinde bir artış trendinde olup sosyal harcamaların %98.4’ünü

¹Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-posta: gyseren@nku.edu.tr, ORCID: :0000- 0002-5063-1172

²Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: osmangeyik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9885-9638

sosyal koruma harcamaları oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca pandemi sürecine de odaklanılarak sosyal harcamaların gelişim seyri incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer odak noktası da Covid-19 pandemisi sonrası süreçte yapılan yardımlar doğrultusunda geleceğe yönelik kimi değerlendirmelerin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma Harcamaları, Sosyal Devlet, Covid-19

SOCIAL PROTECTION EXPENDITURES IN TURKEY: GENERAL SITUATION BASED ON DEVELOPMENT AND CHANGE FROM THE 2000S TO THE PRESENT

ABSTRACT

In the study, the course of social protection expenditures between 2000-2019 was examined in Turkey. In this context, the data were gained from the Turkish Statistical Institute (TUIK). The reason why the study took the year 2000 as the main starting year is owing to the fact that the statistics on social protection expenditures could be accessed through TUIK after 2000. The study's main goal is to examine the course and evolution of social protection spending in Turkey over a 19-year period using graphics made from the data. Therefore, social expenditures in Turkey have increased steadily over the years and social protection expenditures constituted 98.4 percent of total expenditures. The study also focused on the pandemic process and deal with the developmental course of social expenditures. In this situation, another focus of the study is to demonstrate some future evaluations in line with the aid made in the post-Covid-19 pandemic period.

Key Words: Social Protection Expenditures, Social State, Covid-19

GİRİŞ

İkinci Dünya savaşı sonrası gelişim kaydeden sosyal refah devleti anlayışının bir gereği olarak yoksul kesimin yanı sıra dezavantajlı gruplara yönelik harcamaları

kapsayan sosyal harcamalar dünya üzerinde oluşan eşitsizlikler karşısında bir nevi devlet müdahalesiyle eşitlik sağlamayı gaye edinmektedir. Sosyal koruma harcamaları ise sosyal harcamaların en büyük payını oluşturan kamu harcama türüdür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasına 1961 Anayasası ile giren ve 1982 anayasasında da belirtilen devletin sosyal yükümlülükleri ve sosyal devlet olma ilkesi gereği sosyal harcamaların yapılması gerekliliği yasal zeminde teminat altındadır. Söz konusu teminat ışığında 2000'li yıllardan günümüze gelişim kaydeden ve devamlı artış trendinde olan sosyal koruma harcamalarının özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında önemi daha da artmıştır. Pandeminin yaşamın tüm alanında yarattığı etkiler toplumsal kesimler arasında da kendisini göstererek eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu kapsamda sosyal koruma harcamalarının önemi daha da anlaşılabilir devletler aldıkları diğer önlemlerin yanında sosyal harcama önlemlerini de alarak özellikle bu süreçte daha da dezavantajlı konumda bulunan kesimleri koruma altına almıştır.

Bu çalışma Türkiye özelinde sosyal koruma harcamalarının 2000-2019 yılları arasındaki seyrini incelemeyi ve Covid-19 sonrası yaşanan gelişmeleri mercek altına almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma üç ana bölümde tasarlanmıştır. İlk bölümde sosyal devlet olgusu özelinde sosyal koruma harcamaları incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de sosyal koruma harcamaları gerek önem gerek kapsam bakımından irdelenerek 19 yıllık gelişim aşamaları tablo ve grafikler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümü Covid-19 pandemisinin sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkilerine odaklanarak Türkiye'de hayata geçen sosyal önlem paketlerini açıklamıştır.

SOSYAL DEVLETİN BİR GEREĞİ OLARAK SOSYAL KORUMA HARCAMALARI

Refah devletleri ilk olarak 2.Dünya Savaşı sonrası bir diğer anlamla 1950-1960'lı yıllarda gelişim kaydetmiştir. 1945-1975 arası refah devletinin altın çağı olarak görülmüş, refah devletinin kurumsal bir yapı kazanan hizmetleri (sosyal güvenlik, istihdam, gelir dağılımı, sağlık, eğitim gibi) vatandaşlar açısından bir hak olarak görülerek devletten beklentilerin artmasına yol açmıştır (Özdemir, 2007, s.198-200). Bu kapsamda sosyal devlet anlayışı özellikle sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerde devletle işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi tesis etmek için taraflar arasında

uzlaşmayı sağlama görevini yerine getirme maksadıyla ortaya çıkmıştır (Şaylan, 2003, s.93). Sosyal devletin varlığı toplumda yaşayan bireylerin iyi koşullarda yaşamalarını sağlayacak hakları tesis etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu haklar insanların ortak servete katkısının ne düzeyde olduğuna bakılmadan sağlanmalıdır. Sosyal devletin insanların hizmetine sunduğu bu haklar genel olarak sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin adil dağılımı ve sosyal refahın maksimizasyonudur. Bu hakların tesisi sosyal devletin bütçesinden sağlanıp insanların faydasına sunulmaktadır. Sosyal devlet anlayışında, mevcut dezavantajlı durumları dolayısıyla yeterli düzeyde gelir elde edemeyen bireylere gerekli desteği sağlayarak gelir dağılımında adalet fonksiyonunu yerine getirmek ve bu sayede devletin sosyal yönünü ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Arpa ve Kolçak, 2017, s.653). Dolayısıyla sosyal refah devletinin bir tezahürü olan sosyal hizmet programları yalnızca yoksul kesimi hedeflememekte yaşlılar, engelliler, kadınlar, göçmenler, hastalar, özel ihtiyaç grupları ve aileleri de kapsamına almaktadır. Sosyal kalkınmada oldukça önemli bir role sahip olan sosyal hizmetler ile yaşam kalitesini artırmak, gelir dağılımını düzenlemek, eşitsizlikleri gidermek mümkündür (Özdemir, 2007, s.101).

Sosyal devlet, temelde toplum içerisinde insanların karşı karşıya kalacakları ancak bunlarla tek başlarına mücadele edemeyecekleri hastalık, sakatlık, yoksulluk ve işsizlik gibi ekonomik ve sosyal sorunlara karşı koruma sağlamak maksadıyla ortaya çıkmıştır. Ancak değişen ekonomik ve sosyal koşulların ardından bu sayılan amaçların dışında insanların asgari düzeyde yaşamlarını sürdürebilecekleri refah ortamını sağlamak amacıyla sosyal politikalar üretmek ve bu politikalarla bireylerin refahlarını güvence altına alma görevini üstlenen bir hale gelmiştir (Koç, 2019, s.55). Sosyal devlet; eğitim, sağlık ve sosyal harcamalar gibi sosyal refahı artırıcı mal ve hizmetleri bütçeleme süreci içerisine dahil ederek sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirebilmektedir. Bu harcamaların bütçe içerisinde yer almasındaki temel amaç sosyal refahın sağlanmasıdır (Şeker, 2011, s.22). Sosyal devlet anlayışında, gelir dağılımında adaleti ve sosyal refah maksimizasyonunu sağlama arayışı öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır (Geyik, 2020a, s.51). Sosyoekonomik hayata müdahale sosyal devletin temel görevleri arasında yer almaktadır. Devlet bu amacını gerçekleştirirken toplumsal düzeyde refah maksimizasyonunu sağlamayı, insanların yeterli düzeyde karşılanmayan ihtiyaçlarını karşılamayı ve insanların temel haklardan faydalanmalarını

nesnel normlar çerçevesinde sağlamayı amaçlar (Gökbunar ve Kovancılar, 1998, s.252).

Sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasının ardından, dezavantajlı grupların ve işçilerin önemli kazanımlar elde ettiğini vurgulamakta yarar vardır. Sosyal devlet, kötü koşullarda yaşamlarını sürdürmek ya da kötü şartlarda çalışmak zorunda olan bireylere sosyal koruma harcamaları yardımıyla daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürmeyi ya da çalışmalarını sağlayarak sosyal refahın artmasına imkan tanımaktadır. Bu sayede toplumsal adaletin sağlanmasında sosyal devlet önemli bir araç olarak ekonomik ve sosyal sistem içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Başkaya, 2001, s.16). ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü, *International Labour Organization*) sosyal koruma kapsamına sağlık hizmetlerine erişim (özellikle yaşlılık), işyerinde yaralanmalar, işsizlik, gelir güvencesi, doğum yardımları ve haneye gelir sağlayan kişinin kaybı gibi durumları dahil etmektedir (ILO, 2021a). OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, *Organisation for Economic Co-operation and Development*) sosyal harcamaları; sosyal amaçlı vergi indirimleri, aynı mal/hizmet sunumu ve nakdi yardımları içerecek şekilde tanımlamaktadır. Buna göre söz konusu yardımlar dezavantajlı gruplar olarak da nitelendirilebilecek işsizler, gençler, engelliler, yaşlılar, hastalar ve düşük gelirli hanelere yöneliktir (OECD Data, 2021a). Sosyal koruma politikaları hazırlanırken bu politikaların dezavantajlı kesimlerin tamamını kapsayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sosyal koruma harcamalarına yönelik bütçeden tahsis edilen kaynakların artırılması ve çeşitlendirilmesi sosyal koruma harcamalarının amaca hizmet edebilmesi açısından önem arz etmektedir. Çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler ve diğer dezavantajlı grupların mevcut aleyhteki durumlarının bertaraf edilmesi sosyal koruma politikalarının ve bu bağlamda yapılacak harcamaların niteliğiyle doğrudan ilişkilidir (Geyik, 2020b, s.62). Sermaye birikim rejiminde özellikle 1970'li yılların sonunda başlayan değişim süreci ve önemli düzeyde yaşanan siyasi değişiklikler refah devleti modelinin uygulanabilirliğinin ve bunun başarısının sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak; sosyal politikaların toplumsal ölçekte kabul düzeyinin artması ve desteklenmesi bu devlet modelinin önemli bir değişime maruz kalmayacağını bu duruma ek olarak gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunda etkinliğini sürdüreceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu fikrin biraz zayıflamasına neden olan durum neoliberal politikalar dolayısıyla sosyal politikalarda kısıtlamalara gidilmesi ve ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlara sosyal koruma

önlemlerinin sağlanamamış olmasının refah devleti anlayışının normal seyrinde devam edip etmediği sorusunu ortaya çıkarmasıdır (Yentürk, 2018, s.5).

TÜRKİYE'DE SOSYAL KORUMA HARCAMALARI

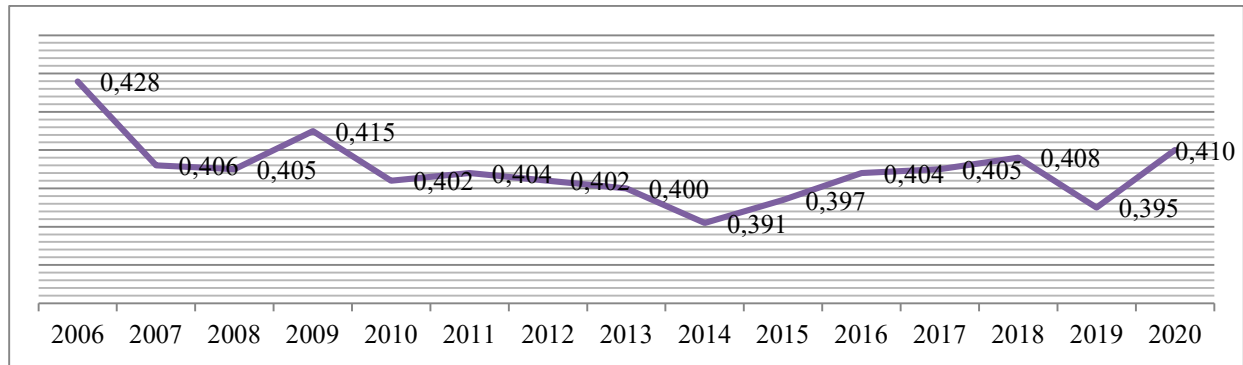
Bu bölümde Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının önemi, kapsamı ve 2000-2019 yılları arasındaki gelişim seyri incelenmiştir.

Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Önemi

Sosyal koruma harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlama fonksiyonu, sosyoekonomik anlamda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu tür harcamalar büyüme ve kalkınma açısından anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Sosyal koruma harcamaları yardımıyla gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunun yerine getirilmesi toplumsal uzlaşa ve refah maksimizasyonu için gerekli bir konudur. Bireylerin toplam gelirden yeterli düzeyde pay almaları sosyal adaletin sağlanması için gereklidir. Devlet, dezavantajlı grupların faydalanmaları gereken; ancak çeşitli sebepler dolayısıyla faydasından mahrum kaldıkları mal ve hizmetlere erişimlerini sağlayarak ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal sorunların önüne geçmeyi başarabilir. Türkiye'de sosyal koruma harcamaları nominal düzeyde artış göstermesine karşın bu harcamaların GSYH içerisindeki payı kayda değer düzeyde artış göstermemektedir. Sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payının mevcut düzeyin üzerinde olması, dezavantajlı kesimlerin gelirden daha fazla pay almalarına bu sayede gelir dağılımındaki çarpıklığın nispeten azalmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye'de sosyal koruma harcama miktarının artırılması gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır (Güvenoğlu ve Erçakar, 2018, s.50). 1990'lı yıllar sonrasında Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkiler Türkiye'de sosyal politika alanında değişimlerin yaşanmasına sahne olsa da halen kimi işleyiş sorunları ve teknik yetersizlikler söz konusudur (Buğra ve Adar, 2007, s.2). Sosyal koruma harcamalarının refah dönemlerinde konjonktüre uygun bir şekilde artırılması ya da azaltılması bu tür harcamaların uzun vadede yaratacağı enflasyonist etkilerin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Refahın arttığı dönemlerde örneğin; işsizliğin azalmasıyla hane halkına yapılacak olan işsizlik ödemelerinde kesintiye gidilmesi hem bütçe üzerindeki yükleri

azaltacak hem de enflasyonist baskıların nispeten kontrol altına alınmasına olanak sağlayacaktır. Diğer taraftan işsizliğin arttığı dönemlerde işsizlik sigortası yardımlarının devreye girmesiyle işsizlik dolayısıyla ortaya çıkabilecek talep daralması sorununun belirli ölçüde ortadan kalkması söz konusu olacaktır. Aynı şekilde refah dönemlerinde artan vergi gelirlerinin ekonomik daralma dönemlerinde sosyal harcamalar yardımıyla gelirin yeniden dağıtım aracı olarak kullanılması, ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadele açısından da önemli bir yere sahiptir (Tüğen ve Eroğlu, 2017, s.36). Bu tür sosyal koruma harcamalarının birer otomatik stabilizatör olarak konjonktürel dalgalanmaların olduğu dönemlerde devreye girmesi sosyal koruma harcamalarının bir maliye politikası aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Grafik 1: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, 2006-2020

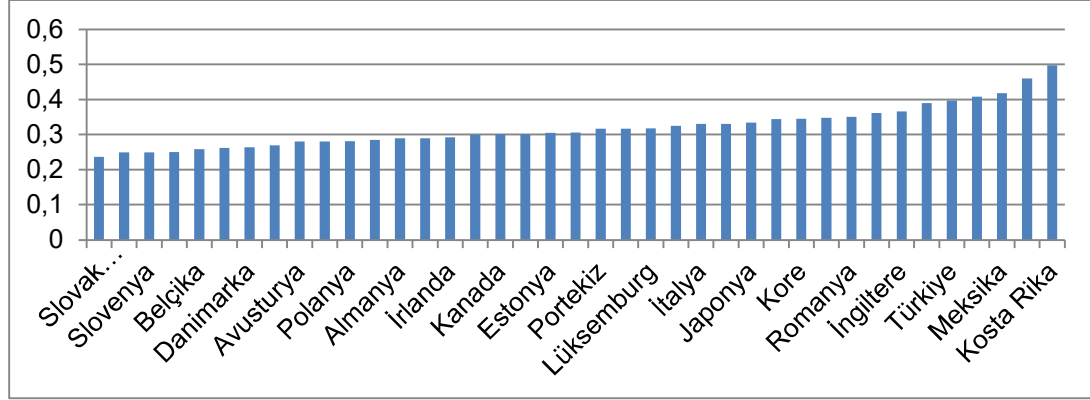

Kaynak: (TÜİK, 2021b)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının önemi yoksulluk oranları ve gini katsayıları³ üzerinden de okunabilir (Bkz: Grafik 1 ve Grafik 2). Bu kapsamda yoksullukla mücadelede kamu harcamalarının önemi dikkate alındığında sosyal koruma harcamalarının nitel ve nicel yapısının önemi de ortaya çıkmaktadır. Özellikle kaynakların doğru aktarımının sağlanması yoksulluğun ortadan kalkmasında hafifletici de olsa bir etkisi söz konusudur. Sosyal devlet olma özelliği doğrultusunda bu manada sosyal koruma harcamalarının anlamı daha net anlaşılabilir (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.72-73).

³Gelir eşitsizliğinin bireyler arasında ölçüm yöntemlerinden birisi gini katsayısıdır. Nüfusun kümülatif oranlarının elde ettiği geliri kümülatif oranlarla karşılaştırmasına dayanan gini katsayısı tam eşitsizlik durumunda 1, tam eşitlik durumunda 0 (sıfır) değerini almaktadır (OECD Data, 2021b)

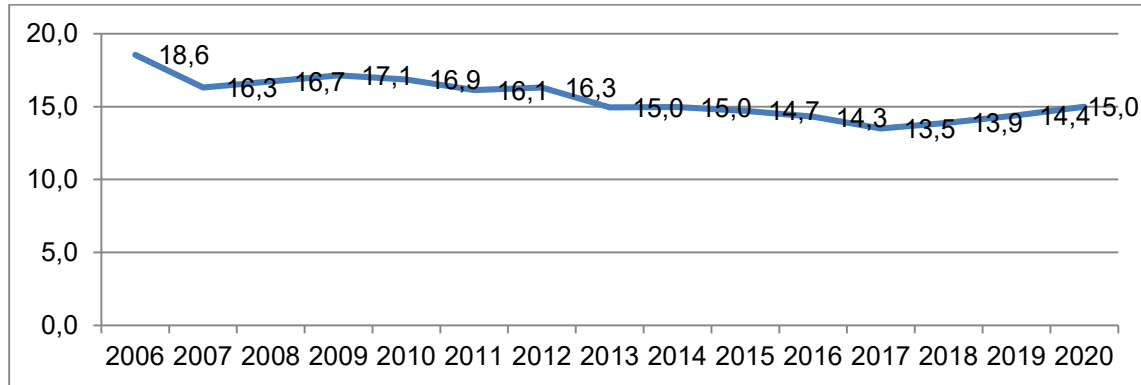
Grafik 2: OECD Ülkelerinde Gini katsayısı (2020)

Kaynak: (OECD Data, 2021b)

Yoksulluk oranları yıllar içinde düşme kaydetse de özellikle 2018 yılı sonrasında yoksulluk oranlarında bir artış gözlemlenmektedir (Bkz: Grafik 3). Özellikle Covid-19 kapsamında bir bakış açısı geliştirildiğinde salgının yoksulluğun arttığı bir dönemde gerçekleşmesinin yoksulluk riskini daha da artıracığı ifade edilebilir (Yorğun, 2020, s.101). Bu kapsamda Türkiye’de yoksulluk riski altındaki gruplara yönelik sosyal harcamaların artış kaydetmesi gerekmektedir (Buğra ve Adar, 2007: 29).

Grafik 3: Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı (2006-2020, %)

Kaynak: (TÜİK, 2021b)’den yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Sosyal koruma kavram özelinde değerlendirildiğinde gün geçtikçe bilhassa uluslararası kuruluşlar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yoksulluk ve ekonomik krizlere karşı sosyal korumanın geliştirilmesi elzem bir unsur olmakla beraber kavramın içeriği anlamında açık bir uzlaşma söz konusu değildir. Bununla beraber sosyal korumayı; yoksulluğun önlenmesi adına bir nevi sigorta ve sosyal adaletin tesisinde kullanılacak bir araç olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal korumalar çeşitli şekillerde

ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır. Bunlar; sağlık sigortaları, ev yardımı, çocuk destekleri, işsizlik yardımları ve emeklilik gibi pek çok mekanizmalar şeklinde olabilmektedir. Türkiye’de bütçede bu gibi kamu harcamaları sosyal koruma harcamaları/sosyal kamu harcamaları şeklinde ifade edilmektedir. Hiç kuşkusuz bir ülkede sosyal kamu harcamalarının milli gelirden aldığı pay söz konusu ülkede yaşayan vatandaşların refahına ve sosyal devlet anlayışının gelişmişliğine işaret eden bir unsurdur (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.62-63). Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)⁴ sosyal koruma harcamaları özelinde de önemli bir gelişmedir. KMYKK ile analitik bütçe sınıflandırması doğrultusunda harcamalar kurumsal, ekonomik ve fonksiyonel olarak sınıflandırılmıştır. Sosyal güvenlik/sosyal yardım harcamaları bu sınıflandırma içerisinde fonksiyonel sınıflandırma kapsamında yer almakta olup, idarelerin harcamalarını söz konusu sınıflandırma doğrultusunda yayımlamaları sosyal koruma harcamalarının hesaplanması açısından oldukça mühim bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.63-64).

Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Kapsamı ve 2000-2019 Yılları Arasındaki Seyri

Türkiye’de sosyal koruma harcamaları genel olarak idari masraflar, sosyal koruma yardımları ve diğer harcamalardan meydana gelmektedir (TÜİK, 2019). Buna ek olarak Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının kapsamı içerisinde yer alan değişkenler şu şekildedir (TÜİK, 2021a):

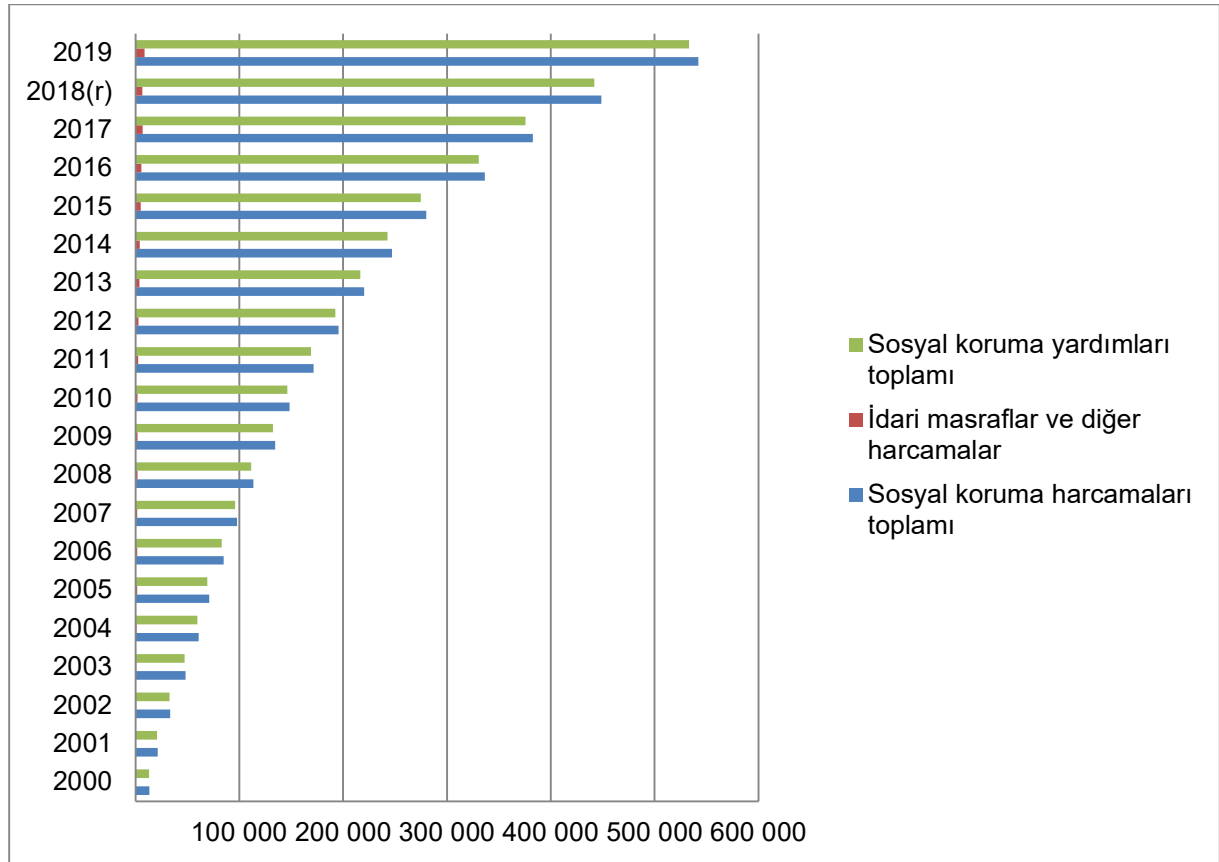
- Sosyal koruma maksadıyla kullanılan kira gideri, faiz, kar hissesi
- Engellilik
- Yaşlılık/emeklilik
- Aile/çocuk
- Sosyal dışlanma
- Hasta bakımı
- Dul/yetim
- Konut
- Sosyal koruma harcamaları ve sosyal koruma gayesiyle yapılan yardımların toplamı
- Nakdi yardımların toplamı

⁴ Söz konusu kanunla kamu kaynaklarında hesap verilebilirlik ve mali saydamlık ön plana çıkartılmış, bu ilkeler doğrultusunda kamu mali yönetimindeki tüm süreçlerde düzenlemeler sağlanması öngörülmüştür (Bkz: 5018 Sayılı KMYKK)

- Aynı yardımların toplamı
- Yetersiz geliri olan kimselere yapılan yardımların toplamı
- Hibeler (sosyal koruma kurumuna yapılan)
- Sosyal koruma gayesiyle yapılan idari masraflar
- Düzenli yapılan yardımlar
- Bir defa için yapılan toplu para yardımları
- Düzenli yapılan yardımların toplamı
- Gelirin yeterli olup olmadığı şartına bakılmaksızın yapılan yardımların toplamı

Türkiye’de sosyal koruma harcamaları toplamının gelişimine bakıldığında 2000 yılından günümüze devamlı bir artış kaydedildiği görülebilmektedir. 2019 senesinde Türkiye’de sosyal koruma harcamaları %20.8 artışla yaklaşık 542 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Grafik 4’ten de görülebileceği üzere söz konusu sosyal koruma harcamalarının yaklaşık 533 milyar TL’sini yani %98.4’üne tekabül eden kısmını sosyal koruma yardımları oluşturmaktadır (TÜİK, 2019). İdari masraflar ve diğer harcamalar ise sosyal koruma harcamaları içerisinde oldukça düşük bir paya sahiptir⁵.

Grafik 4: Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)

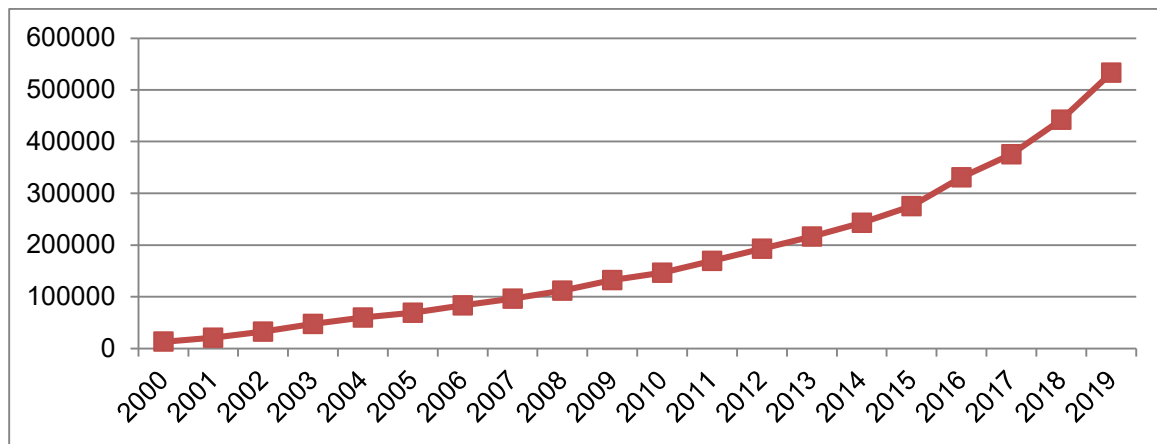
⁵ Benzer şekilde 2017 yılı için AB27 ülkelerine bakıldığında sosyal koruma harcamalarının %95.7’sini sosyal koruma yardımları oluşturmaktadır. Geriye kalan pay ise diğer harcamalar ve yönetim maliyetleridir (Eurostat, 2020).

Kaynak: (TÜİK, 2019) 'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

(r): Revize edilmiş

Toplamda 8 risk ve ihtiyaç grubunu içeren⁶ sosyal koruma yardımları toplamının gelişim seyrine bakıldığında düzenli bir artış eğilimi karşımıza çıkmaktadır (Bkz Grafik 5). Burada sosyal koruma yardımlarının içerisinde en fazla payı emekli/yaşlılar için yapılan harcamalar oluşturmaktadır (yaklaşık 263 milyar TL). Söz konusu harcamayı hastalık/sağlık bakımı için yapılan harcamalar izlemektedir (yaklaşık 146 milyar TL) (TÜİK, 2019).

Grafik 5: Sosyal Koruma Yardımları Toplamının Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)

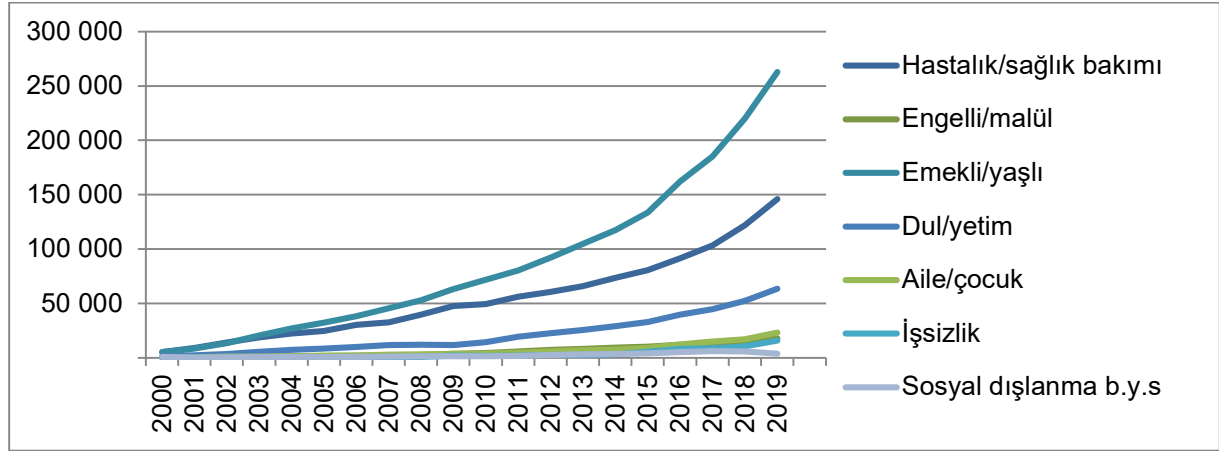

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Sosyal koruma harcamalarının artış seyri yalnızca sosyal refahta meydana gelen bir artış olarak görülmemelidir. Bu durumun bir diğer boyutu emekli aylıkları için ayrılmış olan payların yüksekliği karşısında genç nüfus yoğunluğudur (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.66). Sosyal koruma harcamalarının yardım türlerine göre dağılım seyrinin gösterildiği grafikte (Bkz: Grafik 6) en fazla harcama emekli/yaşlı yardım türüne ayrılmıştır. Hastalık/sağlık bakım harcamaları ise emekli/yaşlı yardımlarından sonra ikinci sıradadır. Onu sırasıyla dul/yetimlere yapılan harcamalar, aile/çocuk, engelli/malül, işsizlik seyretilmektedir. En az harcama sosyal dışlanma b.y.s için yapılmıştır.

⁶ Sosyal dışlanma başka yerde sınıflandırılmayan (b.y.s.), dul/yetim, engelli/malül, konut, aile/çocuk, işsizlik, emekli/yaşlı, hastalık/sağlık bakımı (Bkz: TÜİK, 2019).

Grafik 6: Sosyal Koruma Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)

Kaynak: (TÜİK, 2019) 'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 1'de sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payı gösterilmektedir. Buna göre Türkiye'de sosyal koruma yardımları ve kapsamındaki dezavantajlı gruplara yapılan yardımların GSYH içerisinde almış olduğu pay 2019 yılında 2018 yılına nazaran artış sergilemektedir.

Tablo 1: Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (2018-2019, %)

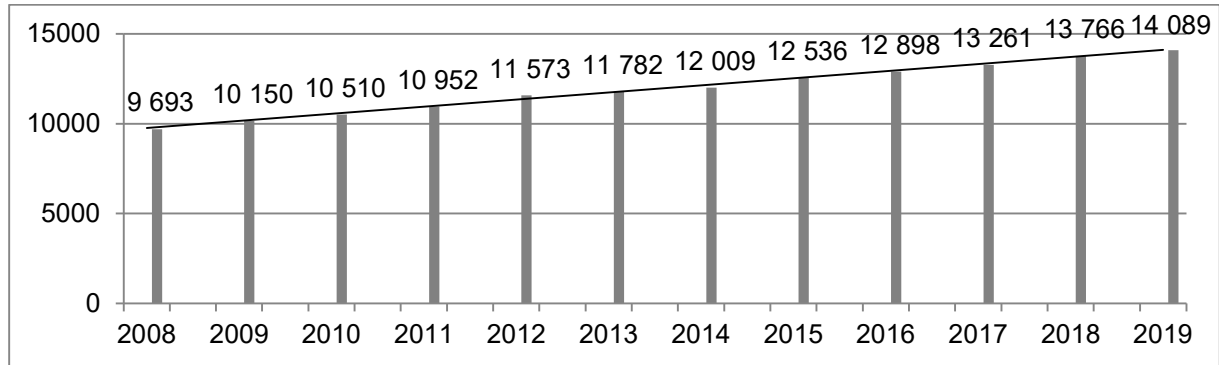
	2018	2019
Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı	11,9	12,5
Sosyal Koruma Yardımları Toplamı	11,8	12,3
Hastalık/Sağlık Bakımı	3,2	3,4
Engelli/Malul	0,4	0,4
Emekli/Yaşlı	5,9	6,1
Dul/Yetim	1,4	1,5
Aile/çocuk	0,5	0,5
İşsizlik	0,3	0,4
Sosyal Dışlanma b.y.s	0,2	0,1

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Türkiye'de sosyal koruma kapsamında maaş alan kişi (dul/yetim, engelli/malül, emekli/yaşlı) sayısı da 2008'den günümüze artış kaydetmektedir (Bkz: Grafik 7). Burada dikkat çekici olan nokta maaş alan kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımının adaletli bir yapı sergilememesidir. Buna göre sosyal koruma kapsamında maaş alan kişilerde erkekler kadınlara nazaran fazladır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yardım politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekliliği kapsamında dikkatle ele alınması gereken bir husustur. Örneğin 2018 senesinde sosyal koruma

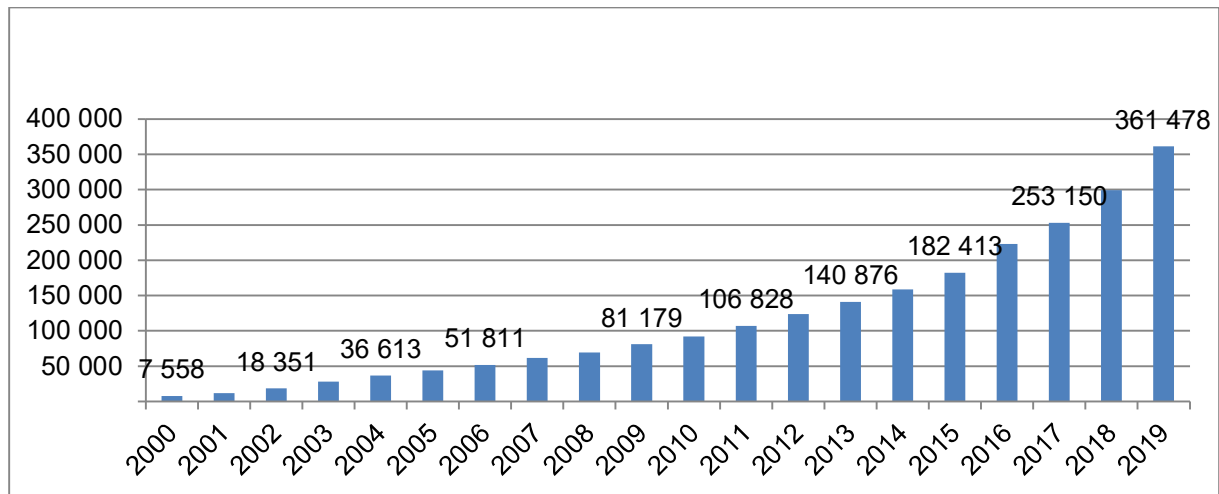
kapsamında maaş alan erkek sayısı 7861 iken kadın sayısı 5905'tir. Benzer şekilde 2019 senesinde söz konusu sayı erkeklerde 8031 iken kadınlarda 6058'dir. Bu önceki yıllar için de benzer bir durum sergilemektedir (TÜİK, 2019).

Grafik 7: Sosyal Koruma Kapsamında Toplam Maaş Alan Kişi Sayısının Gelişim Seyri

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 8: Nakdi Sosyal Koruma Yardımları⁷ (Milyon TL)

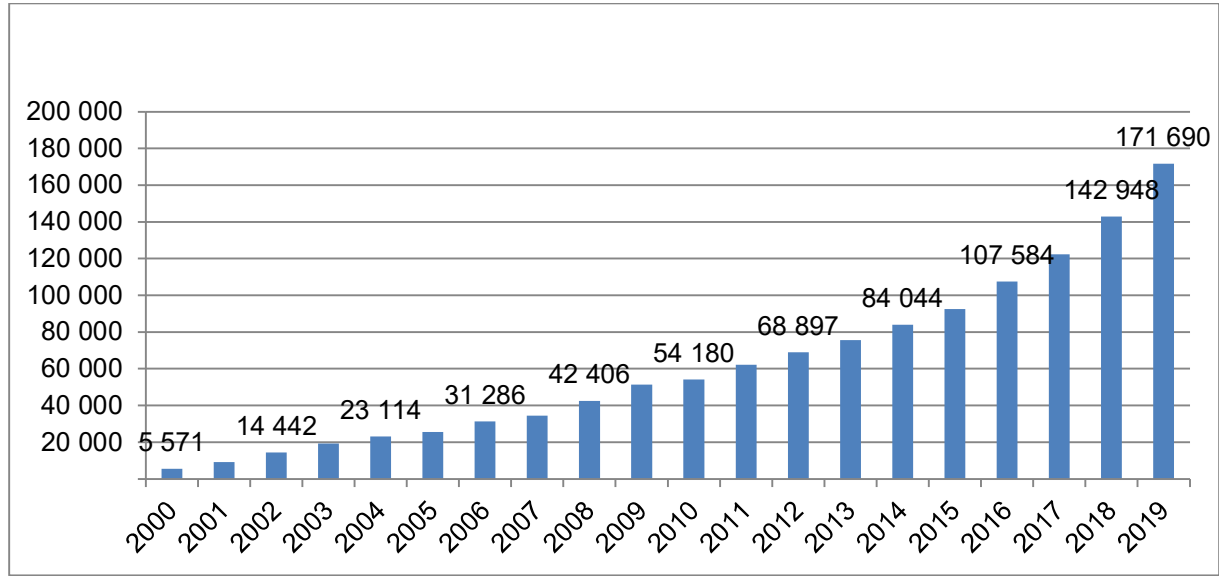

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal koruma yardımlarına aynı ve nakdi ayırında bakıldığında (Bkz: Grafik 8 ve Grafik 9) her iki yardım türünde de artış gözlemlenmekle beraber nakdi yardımlar aynı yardımların yaklaşık iki katından fazladır.

⁷ Nakit para olarak ödemesi gerçekleşen, yararlanıcıdan belge, kanıt istenmeyen yardım türü (TÜİK, 2021c, s.1).

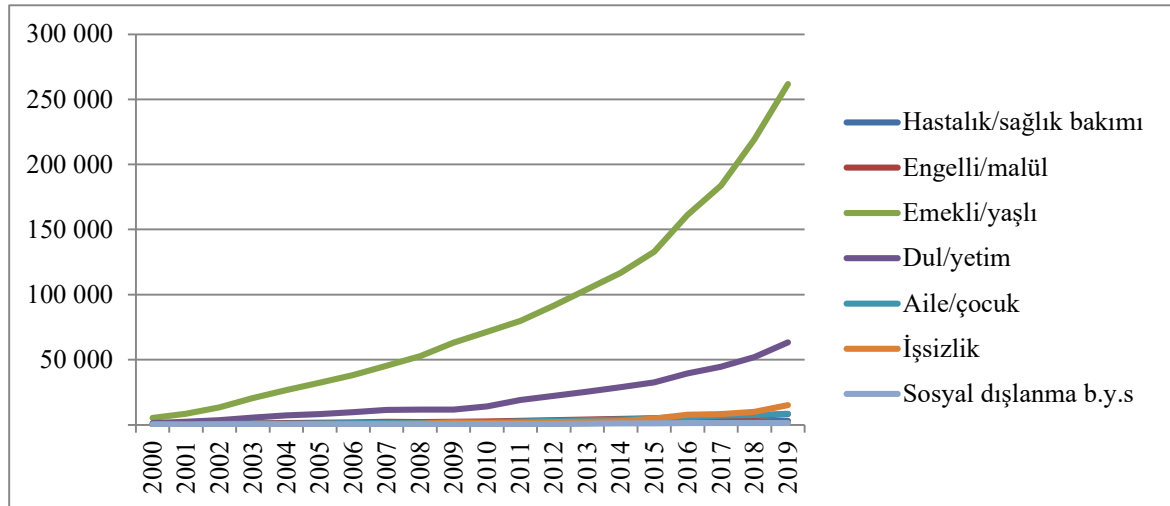
Grafik 9: Aynı Sosyal Koruma Yardımları⁸ (Milyon TL)

Kaynak: (TÜİK, 2019)' dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Nakdi sosyal koruma yardımlarının risk grupları arasındaki dağılımına bakıldığı vakit (Bkz: Grafik 10) nakdi yardımlar en fazla emekli/yaşlılara yapılırken onu dul/yetimlere yapılan yardımlar takip etmektedir.

Grafik 10: Nakdi Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon TL)

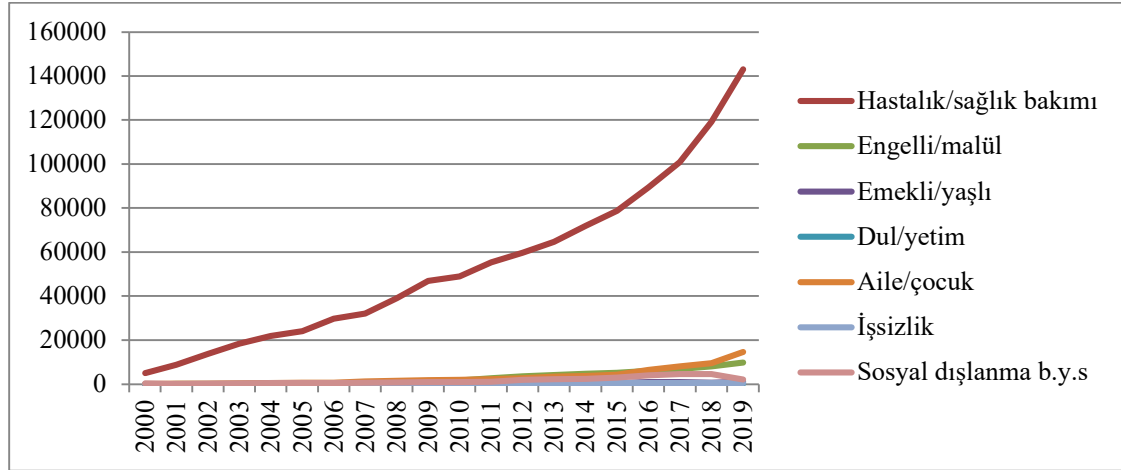
Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

En az nakdi yardımın yapıldığı risk grupları ise sosyal dışlanma ve hastalık/sağlık bakımındır (Bkz: Grafik 10). Aynı sosyal koruma yardımlarının risk gruplarına dağılımına

⁸ Doğrudan mal ve hizmet şeklinde gerçekleşen yardımlar (TÜİK, 2021c, s.1).

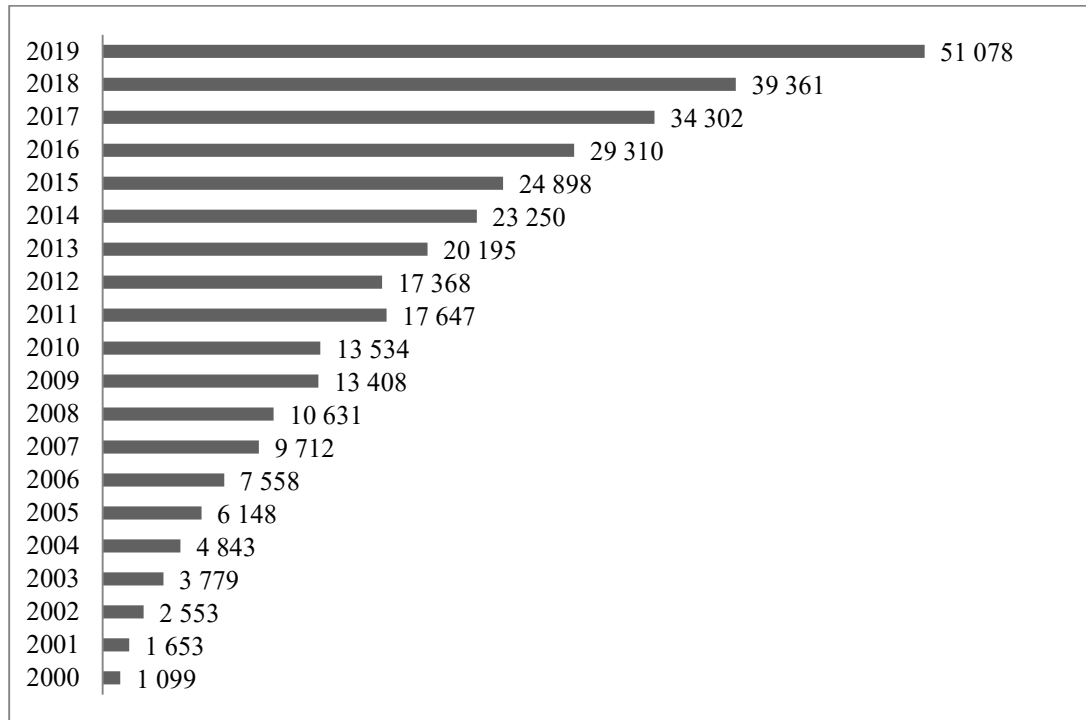
bakıldığında hastalık/sağlık bakımı ve aile/çocuk en fazla payı alırken işsizlik ve dul/yetim bu alanda en düşük payı alan risk gruplarıdır (Bkz: Grafik 11).

Grafik 11: Aynı Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon TL)

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 12: Şartlı Sosyal Koruma Yardımları⁹ Toplamı (Milyon TL)

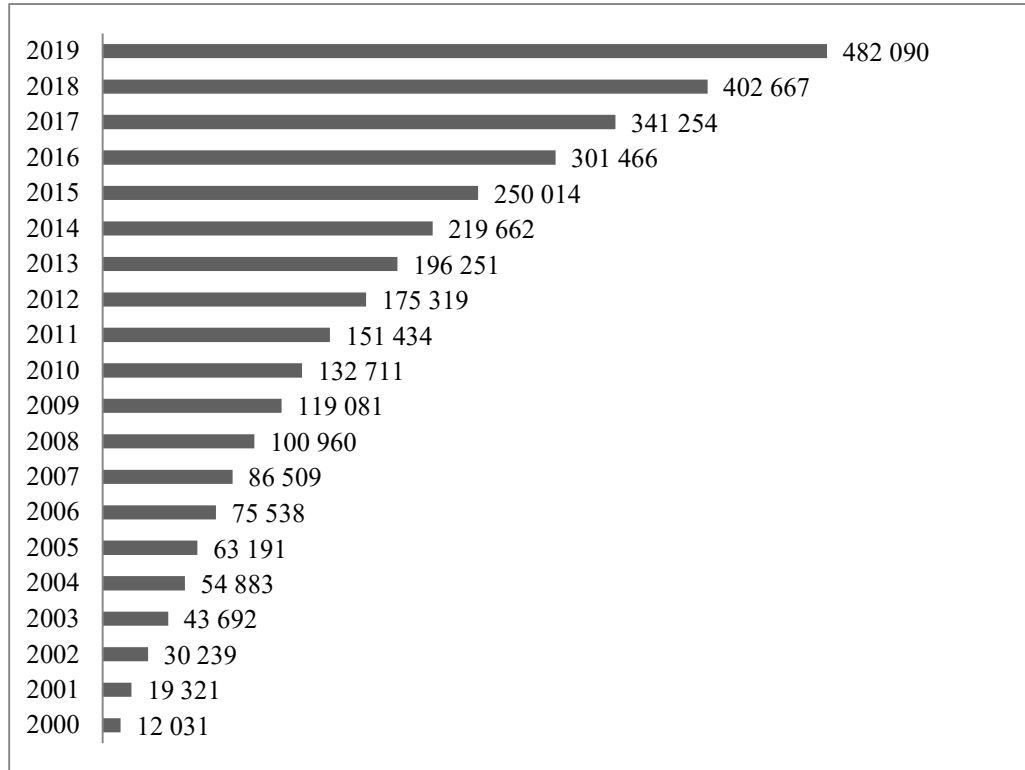

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

⁹ Yararlanıcının aldığı yardımın gelirinin veyahut varlığının belli bir seviyenin altında olma koşuluna bağlı olduğu, finansmanının devlet katkısıyla sağlandığı yardımlar (TÜİK, 2021c, s.2)

Şartlı ve şartsız sosyal koruma yardımlarına bakıldığında Türkiye’de şartsız koruma yardımlarına çok daha fazla kaynak ayrıldığı gözlemlenmektedir. Buna göre gerek şartlı gerek şartsız yardımlar toplamı 2000’li yıllardan günümüze artış sergilemekle beraber 2019 senesi için şartlı sosyal koruma yardımları toplamı 51.078 milyon iken şartsız sosyal koruma yardımları toplamı 482.090 milyondur (Bkz: Grafik 12 ve Grafik 13).

Grafik 13: Şartsız Sosyal Koruma Yardımları¹⁰ Toplamı (Milyon TL)

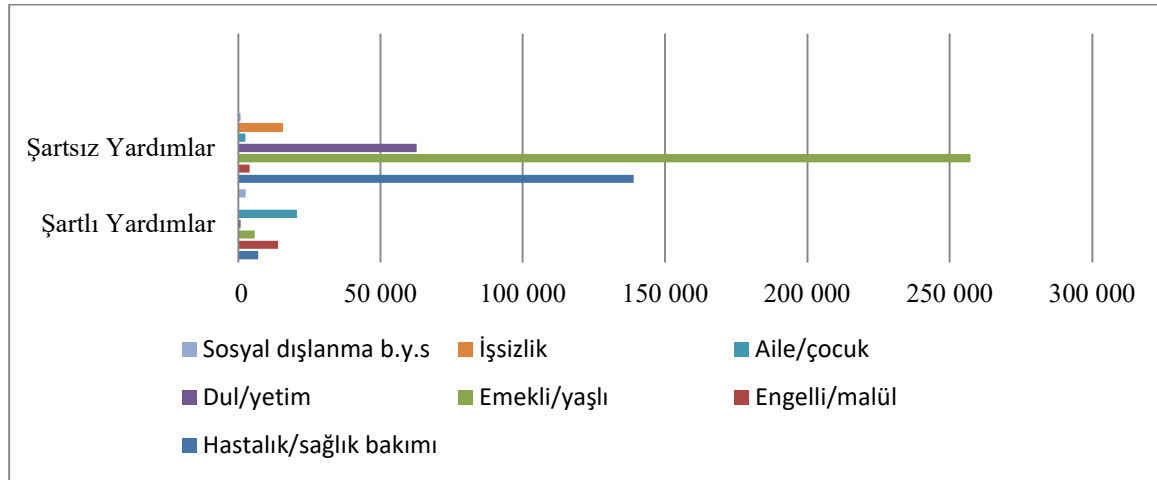

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şartsız ve şartlı sosyal koruma yardımlarının risk gruplarına göre dağılımı ise Grafik 14'te görülebilir.

¹⁰ Yararlanıcının gelir veyahut refah seviyesine bakılmadan yapılan yardımlar (TÜİK, 2021c: s.2).

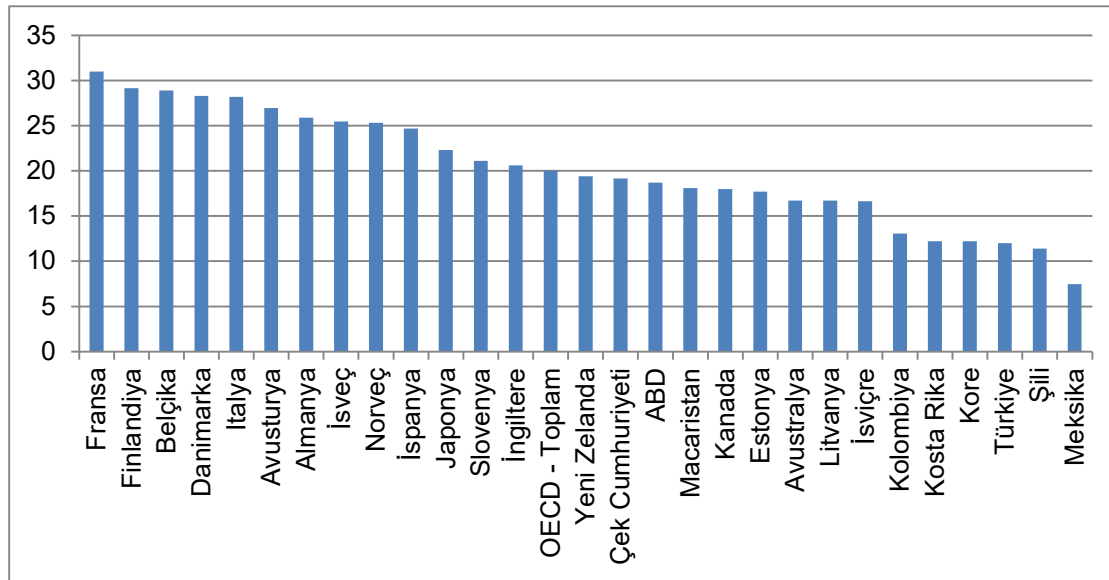
Grafik 14: Şartsız ve Şartlı Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (2019, Milyon TL)

Kaynak: (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre şartsız yardımlar en fazla emekli/yaşlı, hastalık/sağlık bakımı ve dul/yetimlere yapılırken, şartlı yardımlar en fazla aile/çocuk, engelli/malül ve emekli/yaşlıya yapılmaktadır.

Grafik 15: OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı (% , 2019)

Kaynak: (OECD Data, 2021b)

OECD ülkeleri içerisinde Türkiye'de yapılan sosyal harcamalara bakıldığında, Türkiye'nin OECD ortalamasının oldukça altında olduğu gözlemlenebilir. Buna göre

sosyal harcamaların GSYH içindeki payının OECD ortalaması %20,031 iken söz konusu oran Türkiye’de %11,991’dir.

COVID-19 SONRASI SOSYAL NİTELİKLİ HARCAMALAR

Küresel çapta etkisini gösteren bir sağlık krizi olan Covid-19 pandemisi gelir dağılımı özelindeki farklılıkları daha belirgin hale getirmiştir. ILO’nun son yayımlanan “*Dünya Sosyal Koruma Raporu 2020-22: Sosyal Koruma Yol Ayrımında*”¹¹ başlıklı raporunda sosyal korumanın dünyada yakaladığı gelişim hızına rağmen halen 4 milyardan fazla insanın (dünya nüfusunun %53’ü) bir sosyal koruma altında olmadığına dikkat çekilmiştir. Söz konusu raporda ayrıca Covid-19’un ülkeler arası gelir farklılıklarını derinleştirdiğine dikkat çekilerek, sosyal koruma bağlamında ihtiyaçların yeterince giderilemediğinin altı çizilmiştir. Raporun başlığından da anlaşılabilir üzere dünya bir yol ayrımında olarak görülmekte dolayısıyla sürdürülebilir bir gelecek için atılacak adımlar arasında hak temelli sosyal koruma sistemlerinin oluşması gerekliliği vurgulanmaktadır. Raporda üzerinde durulan bir diğer nokta ise sosyal korumanın meydana getireceği ekonomik faydalardır. Eğitim, sağlık, temel hakların gözetilmesi gibi unsurların yaratacağı olumlu etkiler göz önüne alındığında yoksul ülkeler için uluslararası bir dayanışma ortaya konulmalıdır (ILO, 2021a).

Covid-19 pandemisi sonrasında ülkeler gerek sosyal gerek ekonomik manada gerekli düzenlemeleri sağlayarak söz konusu sağlık krizinin etkilerini hafifletmeye çalışmıştır. Türkiye sosyal yardımlar özelinde “Sosyal Koruma Kalkanı” programını hayata geçirerek ilave yardımlar ve doğrudan nakit yardımları sağlamıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021b, s.291). Söz konusu kalkan programı kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı “Salgın Sosyal Destek Programı”nı üç faz halinde uygulamıştır (Bkz: Tablo 2). 2020 senesine göre 2021’de sosyal nitelikteki harcamalar 81.2 milyara çıkartılarak %17 artış kaydetmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s.6).

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: (ILO, 2021c)

Tablo 2: Salgın Sosyal Destek Programı Kapsamında Yapılan Nakdi Yardımlar

1.FAZ	2.FAZ	3.FAZ
2.122.483 haneye	2.053.859 haneye	1.949.785 haneye hane başı 1.000 TL
2.122.483.000 TL ¹²	2.053.859.000 TL ¹³	toplamda 1.949.785.000 TL ¹⁴

Kaynak: (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021: 155-156).

Buna göre toplamda 6,5 milyar lirayı aşkın nakdi destek “Salgın Sosyal Destek Programı” kapsamında sağlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s. 6). 2021 senesi için sosyal yardımlara ayrılan kaynaklar Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: 2021 Yılı İçin Sosyal Yardımlara Ayrılan Kaynaklar

Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Sağlık Prim Giderleri	16 Milyar TL
Engelli, Engelli Yakını, Yaşlı Aylıkları	12.7 Milyar TL
Engelli Evde Bakım Desteği	10.6 Milyar TL
Sosyal ve Ekonomik Destek Ödemeleri	2.1 Milyar TL
Doğum Yardımı	554 Milyon TL
Koruyucu Ailelere Yapılan Ödemeler	232 Milyon TL

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s.6)’ dan faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’nin mevcut ekonomik durumu göz önüne alındığında pandeminin etkileri daha belirgin bir şekilde görülmüştür. Özellikle işsizlik ve yoksulluk riski bu noktada artış kaydetmektedir. Kayıt dışı istihdam edilenler, dezavantajlı gruplar da dikkate alındığında sosyal koruma harcamalarının önemi pandemi koşullarında daha da artmaktadır. Gelir desteği ve nakit harcamalar gibi sosyal politika araçlarıyla yoksulluk azaltılarak, gelir dağılımında adaleti sağlamak mümkün olabilir (Balun, 2021, s.2316).

Sosyal koruma harcamalarının pandemi sonrasındaki seyri küresel bağlamda düşünüldüğünde sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişimin sağlanması, pandemi sebebiyle iş kaybına uğrayanların işsizlik korumasından yararlandırılması, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimin sağlanması gerekmektedir. Bunlar için ise kamu sektörünün rolünün güçlendirilmesi şarttır. Ayrıca sosyal korumayla ilgili kurum

¹²65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında düzenli merkezi sosyal yardım alan haneler

¹³3294 sayılı Kanun kapsamında olup son bir yıl içinde süreli yardımlardan faydalanmış haneler, 5510 sayılı Kanunun 60/c-1 sayılı maddesi kapsamında sağlık primi Devlet tarafından karşılanan haneler ve 2828 sayılı Kanun kapsamında evde bakım aylığı alan haneler

¹⁴Her iki fazdan yararlanamayan ve daha çok salgın nedeniyle ihtiyaç sahibi hale gelen haneler

kapasitelerinin güçlendirilmesi ve küresel destekler yoluyla finansman stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (ILO, 2021b, s.8-12). Covid-19 beraberinde pek çok belirsizlik getirmiş ve tüm dünyayı etkisi altına alan sorunsallar yaratmıştır. Bu noktada sosyal koruma ve yoksullukla mücadelede devletin sorumlulukları daha da artış göstermektedir. Fakat bu durum sosyal politikalarda yeni bakış açılarının ortaya konmasına bir vesile olarak görülebilir. Söz konusu sağlık krizinin etkilerinin azaltılması adına sosyal korumayı artırmak gerekmektedir (Yorğun, 2020, s.107).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada uygulama alanı bulan sosyal devlet olgusuyla beraber sosyal harcamalar da artış kaydetmiştir. Her ne kadar 1970'li yıllarda yaşanan gelişmeler sonrasında hakim paradigma gereği sosyal harcamalar sorgulanan bir döneme girmiş olsa da günümüze değin artışını sürdürmüş ve gelişmişliğin bir göstergesi olarak görülmüştür. Günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisi ise sosyal koruma harcamalarının yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği risklerine karşı ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü söz konusu sağlık krizi mevcut adaletsizlikleri daha da derinleştiren bir rol oynamıştır.

Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının 2000'li yıllardan günümüze değişimini mercek altına alan bu çalışmaya göre sosyal koruma harcamaları devamlı bir artış trendindedir. Özellikle pandemi sürecinde de bu artışın devam ettiği gözlemlenmiş, Sosyal Koruma Kalkanı Programı ile sosyal yardımlar sağlanmıştır. Bu durumu destekleyecek şekilde 2021 senesi için sosyal nitelikli harcamalar %17 artış sergilemiştir. Küresel düzlemde de sosyal koruma harcamalarının bu sağlık krizi döneminde yoksulluk ve diğer eşitsizliklerle mücadelede önemine dikkat çekilerek kamu sektörünün güçlendirilmesine yönelik tavsiyeler verilmiştir.

Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payının OECD ülke ortalamaları (yaklaşık %20) ile mukayesesinde yaklaşık %11 ile geride kaldığı görülmektedir. Yoksulluk rakamlarının artış kaydettiği bir dönemin üzerine pandeminin yaşanmasının yoksulluk riskini daha fazla artıracığı ve dezavantajlı kesime yönelik yapılacak sosyal koruma harcamalarının gelir dağılımında görece adalet sağlayacağı

düşünüldüğünde sosyal koruma harcamalarının artması gerekliliği eşitsizliklerin derinleşmemesi adına elzem bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

5018 Sayılı KMYKK. (2003). Kabul Tarihi: 10/12/2003. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 24/12/2003 Sayı: 25326. Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 42.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Arpa, A. T. & Kolçak, M. (2017). Türkiye ve OECD ülkelerinde sosyal güvenlik harcamaları. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3), 651-677. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/325124> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Balun, B. (2021). Covid-19'un Türkiye'deki sosyal yardım anlayışına etkisi. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(74), 2307-2318. http://www.jshsr.org/Makaleler/795133879_01-8-74.2678-2307-2318.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Başkaya, F. (2001). Küresel Kapitalizm, Neoliberalizm, Devlet. Özgür Üniversite Forumu, (16), 5-22.

Buğra, A. & Adar, S. (2007). Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. Sosyal Politika Forumu. <https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin%20Kamu%20Sosyal%20Koruma%20Harcamalar%C4%B1n%C4%B1n%20Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1lmal%C4%B1%20Bir%20Analizi%20%282007%29.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

Erçakar, M. E. & Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. Sosyal Bilimler Metinleri, 2018 (1) , 38-53. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/468051>, (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Eurostat. (2020). Social protection statistics – overview. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

[explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_overview#Recent_developments_in_social_protection_expenditure](https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818247/lang--tr/index.htm) (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Geyik, O. (2020b). Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1) , 52-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/58856/833403>, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

Geyik, O. (2020a). Mali ve Mali Olmayan Yönleriyle Sosyal Bütçe Uygulaması ve Türkiye Örneği, Mali ve Sosyal Yönleriyle Bütçe Üzerine Yazılar, Ed: Geyik, O.; Altunakar Mercan, S.Ş. “ Mali ve Sosyal Yönleriyle Bütçe Üzerine Yazılar ” ISBN: 978-605-196-433-1, Çizgi Kitabevi.

Gökbunar, R. & Kovancılar, B. (1998). Sosyal Refah Devleti ve Değişim, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3: 251-266.

ILO. (2021a). ILO raporuna göre 4 milyarı aşkın insan sosyal korumadan yoksun. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818247/lang--tr/index.htm (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

ILO. (2021b). Global call to action for a human-centred recovery from the COVID-19 crisis that is inclusive, sustainable and resilient. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806092.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

ILO. (2021c). World Social Protection Report 2020–22. Social Protection at the Crossroads-in Pursuit of a Better Future. Geneva, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_817572.pdf (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

Kayalidere, G. & Şahin, H. (2014). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının gelişimi ve yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 57-75. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1025015> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

- Koç, Ö.E. (2019). Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçe Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Harcamalar, <https://www.researchgate.net/publication/337630339>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- OECD Data. (2021a). Social spending. <https://data.oecd.org/social-expending.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- OECD Data. (2021b). Income inequality. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İTO Yayınları. No: 2007-57. Genişletilmiş 2.Baskı. İstanbul.
- Şaylan, G.(2003). Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şeker, M. (2011). Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu. TESEV Yayınları, İstanbul. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Yerel_Yonetimlerde_Sosyal_Butceyi_Izleme_Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2021)
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021a). 2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bütçe Rehberi. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021b). 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- Tüğen, K. & Eroğlu, A. (2017). Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Sosyal Bütçe Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, (627), 31-46. http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/15282000656_2.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

- TÜİK. (2019). Sosyal Koruma İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- TÜİK. (2021a). Sosyal Koruma Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- TÜİK. (2021b). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-2020-> (Erişim Tarihi: 05.11.2021)
- TÜİK. (2021c). Sosyal Koruma İstatistiklerine İlişkin Açıklamalar. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Social-Protection-Statistics-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- Yentürk, N. (2018). Sosyal yardımlardan güvenliğe Türkiye'nin kamu harcamaları (2006-2017). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/25/KAMU%20HARCAMA.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)
- Yorğun, S. (2020). Covid-19 Salgını'nın Sosyal Politikalara Etkileri. Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri,(Ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt ve Sayım Yorğun), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, ss, 100-113. <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/D37B0F8E3C544A4F8288AC9271433E43> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)